

Poznáte větší sovy?

Po menších sovách (*Ptačí svět 2/2011*) se konečně dočkaly i ty větší. Pro mnoho lidí tajemné a nedostupné, a přesto nám jsou možná blíž, než si myslíme. Výr hnízdící v kamenolomu na kraji města není výjimkou a každý větší park či zahradní čtvrť má svého kalouse nebo puštíka. Se znalostí sovích hlasů se i večerní městská procházka nebo ranní cesta do práce či do školy může změnit v zajímavou ornitologickou výpravu.

Pušтік obecný

Foto: Jiří Michal (www.jmichal.cz)

Obecně platí, že sovy bývají aktivní především brzy po setmění a těsně před rozedněním, i když vysledovat nějakou pravidelnost je hodně těžké. Spíš bychom mohli mluvit o velké individualitě každého jednotlivého ptáka, a proto nebude divné, když „váš“ pušтік bude houkat nejčastěji třeba kolem druhé ráno.

Sovy začínají hnízdit brzy, čemuž odpovídá i tok spojený s častými hlasovými projevy. Jde to zhruba podle velikosti: od ledna nebo i od konce prosince se ozývají výři, v únoru se přidávají puštíci (bělaví i obecní), od března pak kalousi, sýcové a kulíšci, v dubnu sýčci a v květnu výřeček. Toto tradiční schéma ale musíme brát s rezervou, načasování začátku hnízdění závisí na počasí, nadmořské výšce a množství dostupné potravy a v jednotlivých případech se může lišit i o měsíce na kteroukoliv stranu. Zkušení „sovaři“ potvrdí, že sovy se řídí především tím, zda se jim zrovna chce či nechce houkat. To platí i pro období „podzimního“ toku, kdy se sovy od konce července do listopadu někdy i velice intenzivně ozývají, a další noc může být úplně ticho. Základním pravidlem tedy je, že jedna negativní kontrola neznamená nic. Abychom mohli s rozumnou mírou pravděpodobnosti

říct, že se někde nějaký druh nevyskytuje, musíme se na místo vypravit minimálně pětkrát — samozřejmě poté, co si důkladně naposloucháme hlasy jednotlivých druhů na CD Sovy Evropy pana Pelze (shop.birdlife.cz) nebo ze stále se rozrůstající sbírky na xeno-canto.org.

Po vizuální stránce jsou nejzaměnitelnější oba druhy kalousů, které jsou také nejsnáze viditelnými sovami. V zimě se totiž sdružují do společných „nocovišť“ (nebo jak tomu říkat, když tam vlastně tráví den), většinou v hustých jehličnanech, méně často i na listnácích. Pokud takovéto místo někde na hřbitově či v parku najdeme, můžeme zde pozorovat desítky kalousů na několika málo stromech vedle sebe. Nenecháme se zmást tím, že některý kalous je téměř kulatý a sousední uzoučký vytažený, ale důkladně si prohlédneme každého ptáka, jestli náhodou mezi nimi není nějaká pustovka. Byla by celkově světlejší a oči by měla jasně žluté, kdežto kalousi mají oči vždy oranžové. Od puštíků se kalousi odlišují svými oušky (která ale umějí i sklopit) a barevnými očima – puštíci mají oči celé tmavé.

Pušтіci, obecný a bělavý řečený „uralka“, se na první pohled odlišují velikostí. I když je pušтік statná sova, uralka je o poznání větší, téměř jako výr. Uralka je také výrazně světlejší a při vyplašení v horských bučinách či starších smíšených porostech si ji můžeme splést spíše s kání. Etologickým znakem, který může ke správnému určení pomoci, je zvyk uralek odlétat po vyplašení pod korunami stromů, kdežto káně se většinou snaží dostat nahoru, do volného prostoru.

Pušтіci obecní jsou stejně jako výři výsloveně noční sovy, které můžeme ve dne pozorovat spíš výjimečně. Jejich přítomnost nám často prozradí varující drobní pěvci anebo můžeme narazit na sovy odpočívající někde v dutině stromu (pušтік) nebo na kamenité stráni či skalní římsce poblíž hnízda (výr). Na hnízdištích výrů bychom měli být obezřetní a rozhodně se nesnažit hledat hnízdo, protože výři jsou velice citliví a po vyplašení často hnízdo opustí.

U všech sov bychom měli dát pozor ještě na jednu věc: Sovy jsou návykové, a jakmile s nimi jednou začneme, nebudeme moci přestat. Přeji všem mnoho krásných nočních dobrodružství! Zdeněk Vermouzek

Větší sovy

Určování v přírodě

Ilustrace: Jan HOŠEK

1 kulíšek nejmenší	5 sova pálená	8 puštík obecný
2 výřeček malý	6 kalous ušatý	9 puštík bělavý
3 syček obecný	7 kalous pustovka	10 výr velký
4 sýc rousný		

tmavé oči

žlutý zobák

celkově velmi světlá

delší, výrazný ocas

s oúšky a oranžovými očima

Puštík obecný (*Strix aluco*)

Prostředí: jakékoli území s porostem stromů, zvláště v blízkosti vody

Výskyt v ČR: celoročně a plošně

Hlasová aktivita: především na konci soumraku a před rozedněním, v toku celou noc

Stav a početnost v ČR: naše nejhojnější sova, stabilní, 10 000–18 000 párů

Puštík bělavý (*Strix uralensis*)

Prostředí: starší lesy, nejen pralesovité
Výskyt v ČR: celoročně; pravidelně jen Beskydy a Šumava

Hlasová aktivita: spíš slabá, především za soumraku a rozedněním

Stav a početnost v ČR: pomalu se šíří z Beskyd na západ, asi 50 párů

Výr velký (*Bubo bubo*)

Prostředí: typicky skalnaté stráně, lomy, strže; za potravou vyletuje do širokého okolí; vyhýbá se vyšším horám

Výskyt v ČR: celoročně; roztroušeně

Hlasová aktivita: nejvíc po setmění a před rozedněním, během toku celou noc

Stav a početnost v ČR: stabilní, 600–700 párů

velikostí nezaměnitelný

výří hnízdo, i opuštěné, poznáme podle ježčích bodlin

na přítomnost sov
často upozorní varující
a útočící pěvci

nemá ouška

přes den se
většinou ukrývá
v dutinách

šedá forma je mnohem
běžnější než rezava

mezi kalousy
na hromadných
zimovištích se může
objevit i pustovka

Kalous ušatý (*Asio otus*)

Prostředí: hnízdí v polních remízcích
a na okrajích lesů až vysoko do hor,
v zimě společná zimoviště v nížinách

Výskyt v ČR: celoročně; hnízdí plošně,
zimuje v nížinách

Hlasová aktivita: pouze za úplné tmy,
v toku celou noc

Stav a početnost v ČR: mírný úbytek,
3000–6000 párů

ouška

oči vždy celé
černé

zavalitější,
křídla kratší,
široká

štíhlá delší
křídla

v nebezpečí
se vytáhne
a zúží
a předstírá
pahýl

oči
oranžové

puštík

kalous

Kalous pustovka

(*Asio flammeus*)

Prostředí: otevřený prostor, vlhké louky

Výskyt v ČR: pravidelně zimuje,
výjimečně hnízdí

Hlasová aktivita: u nás se většinou
příliš neozývá

Stav a početnost v ČR:
zimní výskyty nepravidelné,
invazní; hnízdí nepravidelně
ojedinelé páry

žluté oči

spodina
těla
celkově
tmavší

ad.

často sedá na zemi

juv.

spodina těla
nápadně světlá

Literatura:

← Mikkola H. 2010: Owls of Europe. T & AD Poyser

← Svensson L. a kol. 2012: Ptáci Evropy, severní Afriky
a Blízkého východu. Ševčík, Plzeň

Foto: I. Dudáček (paci:ne) – Kulíšek nejmenší.

Poznáte menší sovy?

Zdeněk Vermouzek

Sovy mají mezi ptáky zvláštní postavení. Mohou za to dva výjimečné znaky, jeden morfologický a druhý etologický. Pro ptáky neobvyklé, dopředu namířené oči jim dávají „moudré“ vzezření a noční způsob života je halí rouškou tajemna. Jejich určování by se nemuselo zdát nijak zvlášť složitým, ale když vyrazíte v noci do polí a něco vám přeletí nad hlavou, s největší pravděpodobností si toho ani nevšimnete. Natož abyste určili, co to bylo za druh. A potom se noční temnotou ozve strašlivý skřek a je jasno – sova pálená vyrazila na lov.

Uvedená ukázka ilustruje určování sov víc než dobře. Jako noční živočichy je mnohem častěji uslyšíte, než uvidíte. Kromě sýčka a sovice krahujové, kteří bývají aktivní i během dne a zvláště za soumraku, a kulíška, který pravidelně píská z vrcholů nižších smrků i za rozbřesku, jsou ostatní menší druhy sov (sýc, sova pálená, výřeček) striktně noční. K jejich spolehlivému určování v terénu je tak především třeba znát jejich hlasové projevy. A zdaleka nestačí jen teritoriální houkání. Hlasový repertoár všech druhů sov je velmi široký, i zkušeného sovaře občas překvapí neuvěřitelné pazvuky, které jednotlivé druhy zvládnou vyloudit. Chceme-li sovy skutečně určovat v terénu, je nezbytné opakovaně poslouchání nejruznějších nahrávek, ať už našich od pana Pelze (lze objednat na biophon.cz nebo v sekretariátu ČSO), nebo stále se rozrůstající sbírky na xeno-canto.org. A i po mnoha letech v terénu

nezbývá než občas pokorně přiznat, že některé zvuky prostě určit nejdou. Zvláště u hodně vzdálených hlasů si občas nemůžete být jisti ani tím, zda houká sova, vlak, nebo zda vám jen hučí v uších ze samého soustředění.

Neméně důležitá než znalost hlasů je i znalost základních biotopových nároků jednotlivých druhů a jejich rozšíření ve střední Evropě. Pokud jste na vázkách mezi dvěma druhy, téměř jistě to bude ten hojnější. Sovici krahujovou u nás pozoroval pan Vašíček naposledy v roce 1987. Na ptáka, který loni zabloudil na sever Polska, se jezdila dívat celá ornitologická procesí. Výskyt sovice u nás by bylo nutné doložit fotografií či nahrávkou. Teplomilný výřeček se nepravidelně objevuje na jižní, východní a střední Moravě. Při určování je potřebná velká opatrnost, hlas je velmi podobný hlasu běžně se vyskytujících mládčat kalouse ušatého. Nejlépe pomůže osobní

znalost hlasu výřečka z jižní Evropy a, pokud to jen trochu jde, pořízení dokumentační nahrávky. Mezi velmi vzácné druhy se nyní řadí i sýček obecný. Hnízdí už pravidelně jen na několika lokalitách a vše nasvědčuje tomu, že z území Česka brzy vymizí zcela. Jeho určení by nemělo být složité nejen podle hlasu, sýček se dá obvykle pozorovat i přes den odpočívající na zemědělských budovách. Je to také teplomilnější druh, setkat se s ním můžeme nejvýše do středních poloh kolem 400 m n. m. Jakékoli pozorování sýčka stojí za záznam do faunistické databáze ČSO avif.birds.cz. Podobné výškové rozšíření má i sova pálená, mimo úrodné nížiny (nad 350 m n. m.) se objeví jen ojediněle. Hnízdí dnes téměř výhradně v instalovaných budkách v zemědělských stavbách a občas v kostelních věžích, loví na polích v okolí.

Zbývající dva druhy, sýc rousný a kulíšek nejmenší, patří mezi početnější druhy sov, i když se ani zdaleka nevyskytují všude. Na rozdíl od předchozích jsou to tajgové druhy, obývají lesy s převahou smrků ve středních polohách a v horách až téměř k hranici lesa. Sýc dává přednost spíš vlhčím stanovištím v blízkosti paseky či rašeliniště, důležitý je výskyt datlů, jejichž dutiny obsazuje. Kulíšek hnízdí v dutinách po strakapoudech a rád se předvádí, zvláště v předjaří i po východu slunce, na špičce nižšího smrku na odrůstající pasece (viz foto).

Následující obrázková dvoustrana uvádí vizuální znaky, které využijete jednak při pozorování sov za světla, jednak při určování fotografií. Vlastnímu pozorování v setmělém předjarním nebo podzimním lese se ale stejně nic nevyrovná.

Určování v přírodě

Ilustrace: Jan HOŠEK

Lelek lesní

(*Caprimulgus europaeus*)

užší špičatá křídla

přímý hbitý let
připomíná krahujce

Sovice krahujová

(*Surnia ulula*)

Prostředí: tajga severní Evropy

Výskyt v ČR:

zcela výjimečné zálety

„přísný“ pohled

často kývá ocasem

dlouhý ocas

velká, „hraná“ hlava

proporčně menší, kulatá hlava

malý, do velikosti špačka

sedá na špičky smrků

Kulíšek nejmenší

(*Glaucidium passerinum*)

Prostředí: smrkové porosty ve středním věku a starší, nutná blízkost otevřené plochy, resp. mlazin; v horách a podhůří

Výskyt v ČR: celoročně; roztroušeně

Hlasová aktivita: večer před západem slunce; ráno od rozbřesku, i za plného slunce

Stav a početnost v ČR: mírně přibývá, 1 200–2 000 párů

falešný obličej na zadní straně hlavy

typické skvrnění spodiny

sedá na boční větve pod korunou

samice po vyrušení vyhlíží z dutiny

mláďata tmavá

Sýc rousný

(*Aegolius funereus*)

Prostředí: jehličnaté lesy převážně ve vyšších polohách, často s příměsí buků, důležitá je blízkost otevřených ploch; často imisní holiny v horách

Výskyt v ČR: celoročně; lokální výskyt určuje především početnost hrabošů a myšic

Hlasová aktivita: za setmění (před puštěním), v toku především v I. polovině noci, krátce se ozývá i ráno

Stav a početnost v ČR: mírně přibývá, 1 500–2 000 párů

kulíšek nejmenší 1
výřeček malý 2
sýček obecný 3
sýc rousný 4
sovice krahujová 5
sova pálená 6

kalous ušatý 7
kalous pustovka 8
puštěk obecný 9
puštěk bělavý 10
výr velký 11

zavalitější

široká nízká hlava

strohý výraz

často za dne na viditelném místě

delší nohy

Sýček obecný

(*Athene noctua*)

Prostředí: okolí statků a okraje obcí v nížinách, výjimečně i na panelových sídlištích

Výskyt v ČR: celoročně, stálý; především západní Čechy a jižní Morava

Hlasová aktivita: silnější v I. polovině noci

Stav a početnost v ČR: silný úbytek, aktuálně do 80 párů

Výreček malý

(*Otus scops*)

Prostředí: světlé teplomilné lesy, stromořadí, sady; od nížin do podhůří

Výskyt v ČR: tažný, u nás IV.–IX.; jihovýchodní Morava

Hlasová aktivita: za téměř úplné tmy, v toku po celou noc

Stav a početnost v ČR: nepravidelně hnízdí jednotlivé páry, může unikat pozornosti

hnědá a šedá forma, často viditelná „ouška“

při vyrušení velmi štíhlý postoj

světlá, nezaměnitelná

srdcovitý obličej

tmavé oči

guttata – celkově tmavší, tmavé břicho (stř. Evropa)

alba – celkově světlejší, světlé břicho (Z Evropa, někdy i u nás)

Sova pálená

(*Tyto alba*)

Prostředí: otevřená krajina v nížinách, hnízdí v zemědělských objektech

Výskyt v ČR: celoročně, mimo hnízdní dobu potulky za potravou

Hlasová aktivita: silnější v I. polovině noci

Stav a početnost v ČR: zmizela z řady oblastí, v současnosti stabilní; 100–500 párů (silně se liší v různých letech)